

İbn Haldûncu Perspektif Bağlamında Selçukluların Yükselişi ve Düşüşü

Mustafa Alican*

Giriş: İbn Haldûn'un Döngüsel Tarih Anlayışı

İnsanlık serüvenine şöyle kuşbakışı bir yaklaşımla bakıldığında, tarih boyunca kurulan devletlerin belirli bir sosyokültürel nüveden neşet ettikleri ve çeşitli dinamiklerle beslenerek kemal (ve elbette zeval) durumuna evrildikleri görülür. Söz konusu evrilme sürecinin bir tür yasaasının bulunup bulunmadığı sorusu epeyce eskidir, lakin bu soruya herkesçe kabul edilen bir cevabın verilemediği de sır değildir. Bununla birlikte, antikiteden beri şu ya da bu biçimde düşünce tarihinin içerisinde kendisine yer bulan tarihi anlamlandırma gayretinin, bir anlamda mevzubahis soruya cevap arama girişimi olduğu da söylenebilir. Bir başka ifadeyle, insanlığın düşünce mirasının ana temaları arasında bulunan tarihin anlamını keşfe dönük yönelimler, her hâlükârda ve elbette otomatik olarak siyasetin, dolayısıyla da devletin doğasına ilişkin bir söz söyleme edimi olarak temayüz etmiştir. Her toplumun ve kültürün siyasete/devlete ilişkin bir okuma ve anlamlandırma biçimi vardır ve bu biçim uzun tarihsel tecrübelerle istinat eder. Söz konusu tarihsel tecrübeler sonucunda toplumlar kendilerine, devletlerine ve dünya görüşlerine dair bir idrak geliştirirler ve bunun dolayımında da kendilerini tarihsel ve toplumsal bir özne olarak konumlandırırlar. Kuşkusuz İslam toplumu da bu durumdan müstağni değildir.

Müslümanların mukaddes kitabı Kur'an-ı Kerim'de yer alan "*Allah'ın günleri insanlar arasında döndürüp durduğu*"¹ fikrinin temel hareket noktası olarak tayin edilebileceği İslam'ın tarih görüşü, anlaşılabilirliği gibi bir tür döngüsel çerçeveye sahiptir. Kutsal metinde yer alan bazı ibareler üzerinden takip edilen ve belirli açılardan "kanun" olarak nitelendirilebilmesi de mümkün olan ilkesel belirlemelerin mevcudiyetine işaret edilebilecekse de, bu belirlemelerin de temelde genel bir

* Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muş/TÜRKİYE, alicanmustafa@gmail.com ORCID:0000-0001-5960-1079

1 Âl-i İmrân Sûresi, 140. Ayet.

döngüsellığe iştirak ettikleri söylenebilir.² Bir başka ifadeyle söylemek gerekirse, İslam'a özgü tarih anlayışı, toplumların, tarihsel süreç içerisinde kendilerini şu ya da bu hale sürükleyen belirli ilkeler dolayımında hareket ettikleri, adeta canlı bir organizma gibi doğup büyüdüğü, birtakım özellikleri (güç, zayıflık, fazilet, erdem, çözülme, yozlaşma) kazanıp kaybettikleri, siyasi bir kudret olarak belirginleşip silikleştikleri, tabi-metbu oldukları, yükselip durağanlaştıkları ve zirvelerden diplere savruldukları yönündedir. İslamî düşüncenin tarihinde özellikle İbn Miskaveyh ve İbn Haldûn tarafından temsil edilen ve belirli açılardan rasyonel kabul edilebilecek olan bu Müslüman tarih anlayışının en güçlü kuramsal çerçevesi, çağının asırlarca ilerisindeki İbn Haldûn'un meşhur "asabiye nazariyesi" tarafından serdedilen yaklaşımda tebarüz eder.³

İbn Haldûn'un siyasi yapıların (devletlerin) evrimini çözümlenmeye dönük bir yaklaşım olarak nitelendirilmesi mümkün olan asabiye nazariyesi, iki sosyolojik kavrama, nazariyenin çerçevesine biçim veren iki temel sacayağa dayanır: *Bedevî* ve *hadarî*. Çalışmamızın bağlamı açısından bu kavramların ilkinin "konargöçer," ikincisini "yerleşik" olarak tercüme edebiliriz.⁴ İbn Haldûn sosyolojisinde bir tür doğal toplumsal durum olarak karşımıza çıkan *bedevilik* ile *bedeviliğin* aşılması olarak değerlendirilmesi mümkün olan *hadarîlik* arasında doğal, ardışık ve ilerlemeci bir ilişki vardır. Bu ilişkinin belirleyici dinamiği yine İbn Haldûn'un "asabiye" olarak tarif ettiği toplumsal olanın birlikteliğini meydana getiren öz olarak "tesanüt" (birlikte hareket etme gücü) ya da "ortak refleks" diyebileceğimiz şeydir. Doğal toplumsal durum olan *bedevilik* halinde kandaş ilişkiler dolayımında en kuvvetli ve işlevsel biçimiyle mevcut olan asabiye, toplumsal yapının zaman içerisinde evrilerek *hadarîleşmesi* sürecine paralel biçimde eski formunu, dolayısıyla da gücünü yitirmeye başlar ve kendisini meydana getiren unsurlarda meydana gelen değişimle birlikte farklı türden bir asabiye haline gelir. Bu yeni asabiye formu, artık eski asabiye formu değildir ve buna bağlı olarak da eski asabiyenin muktedir olabileceği şeylere muktedir değildir. Bir başka söylemeyle, toplumun *bedevilik*

2 Kur'an-ı Kerim'de ve İslami gelenekte tarih anlayışının geçirdiği dönüşüm ve elde ettiği biçimler hakkında detaylı bilgi için verimli bir referans kaynağı olabilecek bir çalışma için bkz. Mazharuddin Siddiki, *Kur'an'da Tarih Kavramı*, çev. Süleyman Kalkan, Pınar Yayınları, İstanbul 1990.

3 İslamî tarih görüşünün İbn Miskaveyh ve İbn Haldûn merkezli olarak derli toplu bir çerçevesini çizen faydalı bir metin için bkz. Zaid Ahmed, "Müslüman Tarih Felsefesi", çev. Kâzım Uzun, *Tarih Okulu Dergisi*, XIII, Sonbahar-Kış 2012, s. 181-193.

4 İbn Haldûn'un yaklaşımları ile geleneksel Türk toplumsallığı arasında kurulan bir ilişki için bkz. Lütfi Bergen, "Coğrafya, İbn Haldûn ve Türklerin Yerleşme Düzeni", *Millî Mecmua*, 3, Mayıs-Haziran 2018, s. 41-52.

halinde sahip olduğu, bu hal içerisinde toplumun kuvvetinin, dinamizminin ve eyleme gücünün motoru olan asabiye ile hadarî toplumun yeni asabiyesi arasında mahiyet farkı vardır. Bedevî asabiye toplumu inşa ve tahkim ederken, hadarî asabiye toplumunun varlığının muhafazasına odaklanır. Hem doğal hem de inşacı olan bedevi asabiye zamanın çarkları arasında ufanıp gitmiş, yerine yapay ve “inşa edilmiş” bir asabiye gelmiştir. Bununla birlikte, toplumsal yapının artık değişmiş ve toplumun zemininin başkalaşmış bulunması nedeniyle yeni asabiye eskisinin kuvvetine sahip değildir ve varlık mücadelesi kısa ya da uzun vadede kaybedilir ve bedevi asabiye temsil eden dinamik düşmanın lehine sonuçlanır.⁵

Kısaca özetlemeye gayret ettiğimiz İbn Haldûn’un asabiye nazariyesini daha somut bir biçimde ortaya koyabiliriz. Şöyle ki; kandaş bir asabiyeye sahip olan bedevi topluluğu teşkil eden fertler arasında güçlü bir tesanüt duygusu vardır. Bu tesanüt duygusu topluluğu meydana getiren fertleri birbirlerine bağladığı gibi, fertler ile hükümdarları arasında da güçlü bağların olmasını temin eder. Güven duygusunun esas olduğu bu türden bir toplulukta ortak refleksler kuvvetlidir ve düşman karşısında başarılı olma imkân ve ihtimali yüksektir. Bununla birlikte, bedevi topluluğun sahip olduğu bu dinamizmin onların yaşam biçimi olan “bedevilik” ile çok yakın ilişkisi vardır. Bedevileri, yerleşik kalıplar içerisinde hapsolmuş ve bir bakıma durağan bir yaşam formu içerisinde kısıp kalmış hadarî düşmanları karşısında güçlü kılan ve eninde sonunda onları mağlup etmelerini sağlayan şey, tabir yerindeyse özgür ruhlu, cesur, cömert, erdemli ve atak olmalarını da sağlayan bedevilikleridir. Nitekim sahip oldukları özelliklerden neşet eden coşku ve cesaretleri ile hadarî düşmanı mağlup edip onun yerine geçtiklerinde, hiç kuşkusuz kendilerini var eden bedevilik halinden çıkarak hadarîleşmelerine paralel olarak bu özelliklerini yitirmeleri, zaman içerisinde yozlaşarak kandaş asabiyenin yerine geçen başka asabiyelerle birbirlerinden uzaklaşmaları ve toplumsal bütünlüklerini yitirmeleri, nihayetinde de bir başka bedevi asabiye sahibi düşmana yem olmaları bu durum ile alakalıdır.⁶

5 Kısa bir teorik resmini çizmeye gayret ettiğimiz İbn Haldûn’un “asabiye nazariyesi” alakalı şümüllü bir okuma için bkz. Ümit Hassan, *İbn Haldûn’un Metodu ve Siyaset Teorisi*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1998, s. 205 vd.; Akif Kayapınar, “İbn Haldûn’un Asabiyet Kavramı: Siyaset Teorisinde Yeni Bir Açılım”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 15, 2006, s. 83-114; Ali Çiftçi, Nihat Yılmaz, “İbn Haldûn’un Siyaset Teorisi ve Siyasal Sistem Sınıflandırması”, *Turkish Studies*, 8/7, Yaz 2013, s. 83-93.

6 İbn Haldûn’un bedevî ve hadarî kavramsallaştırmaları ile asabiye kuramının incelikleri ile alakalı olarak bkz. İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, çev. Zakir Kadiri Ugan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1968, s. 302 vd.

İbn Haldûn tarafından ortaya konulan ve hiç kuşkusuz İslam tarihinde yaşanmış siyasi tecrübelerden hareket edilmek suretiyle oluşturulduğunu söylemekte bir sakınca bulunmayan asabiye nazariyesi tarafından vazedilen tarihî ve siyasi anlamlandırma çerçevesinin en verimli örneklerinden biri de Selçuklu tarihidir.⁷ Bu durumu daha yakından temaşa edebilmek için ilk olarak Selçukluların yükseliş ve düşüşlerini ana hatlarıyla tasvir edelim.

Selçukluların Yükselişi ve Düşüşü

Hazar Denizi'nin doğusunda varlık icra eden Oğuz Yabguluğu'na bağlı olarak yaşayan Kınık boyunun lideri olan Selçuk Bey'in 10. Yüzyılın ikinci yarısında Cend havalisine göç etmesi ile birlikte tarih sahnesine çıkan konargöçer (bedevi) tabiatlı Selçuklular, aradan fazla zaman geçmeden bölgenin en önemli siyasi gücü haline gelmişlerdi. Devrin en kuvvetli siyasi birimleri olan Gazneli, Karahanlı ve Samanî devletleri arasındaki hâkimiyet mücadelelerinden istifade ile hızlıca öne çıkmış ve 1040 yılına gelindiğinde Gaznelileri Dandanakan Savaşı'nda mağlup edebilecek güce erişmişlerdi. Bu kadarıyla da yetinmeyen Selçuklular, yarım asır gibi kısa bir sürede bölgenin en büyük devletini inşa etmekle kalmamış, 1050'li yılların ortalarında bu sıralarda Şii-Fâtımî ve Büveyhî iktidarlarının baskısı altında bulunan Abbâsî Halifeliği'nin bir anlamda hâmilliğini de deruhte etmek suretiyle Sünnî İslam âleminin siyasi liderleri haline gelmişlerdi. İslam tarihinde büyük bir değişime neden olan bu sürecin sonuçlarına şahit olmak için fazla beklemek gerekmedi. Mısır ve Suriye'nin tamamına ek olarak el-Cezîre'nin önemli bir kısmını da domine ederek Abbâsîleri ismi var cismi yok bir hanedan derekesine indirmeyi başaran Fâtımîler hızlı bir gerileme dönemine sürüklendiler. 1071 yılının Ağustos ayı sonunda meydana gelen Malazgirt Savaşı'nda Selçuklular karşısında korkunç ve benzeri görülmemiş bir hezimete uğrayan Bizanslılar, genelde Orta Doğu, özelde ise Anadolu'daki ideallerine veda etmek zorunda kaldılar. Bizanslıların el-Cezîre'nin batı hattında Müslümanlara karşı kurmuş olduğu direniş hattı çöktü ve Selçuklular, Malazgirt zaferinin üzerinden on yıl bile geçmeden Marmara bölgesine ulaştılar.⁸ Selçukluların bağımsızlıklarını ilan ettikleri 1040 yılı ile Bizans İmparatorluğu'nu dize getirerek Anadolu'nun batı uçlarına kadar ilerledikleri zaman aralığına bakıldığında, bu aralığın elde ettikleri başarılar açısından

7 İbn Haldûn'un nazariyelerinin Selçuklu tarihine uygulanmasına dönük nadir teşebbüslerden biri için bkz. Altan Çetin, *Haldunnâme, İbn Haldûn'un İzinde Metodoloji ve Tarihi Yeniden Düşünmek*, Lotus Yayınları, Ankara 2012, s. 172-187.

8 Selçuklu yükselişinin genel bir değerlendirmesi için bkz. Mehmet Ersan, Mustafa Alican, *Selçukluların Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 227 vd.

şaşırtıcı derece kısa olduğu görülür. Tarihte eşine sık rastlanmayan bu yükseliş ivmesi nasıl yakalanmış, bu şaşırtıcı dönüşüm nasıl gerçekleşmiştir? Bu soruya tekrar döneceğiz, fakat önce, Selçukluların tıpkı yükselişleri kadar şaşırtıcı olan düşüşlerini özetleyelim.

Büyük Selçuklu Devleti'nin son sultanı olup yaklaşık altmış yıl boyunca hükümdarlık makamında bulunan (22 yıl meliklik ve 38 yıl sultanlık) Sultan Sencer'in dönemi devletin en parlak devirleri arasında görülebilir. Neticede bir hükümdarın bu kadar uzun bir süre iktidarda kalabilmesi ve bunu devletin sahip olduğu toprakları, siyasi ve ekonomik gücü muhafaza edip de gerçekleştirmesi dikkate değer bir başarıdır. Fakat bütün bu güç ve ihtişama rağmen Sultan Sencer'in, tarihin gördüğü en büyük siyasi ve askerî yapılardan birinin başındaki bu Selçuklu hükümdarının 1153 yılında kendi soydaşları olan konargöçer Oğuz kitleleri karşısında mağlup ve esir olması, hemen ardından da devletin şaşırtıcı bir hızla yıkılma sürecine girmesi nasıl açıklanabilir?⁹ Oğuzlara esir düşen Sultan Sencer, birkaç yıl sonra esaretten kurtulup devletini yeniden toparlayabilmenin gayreti içerisinde girmiş olmasına rağmen, gerek artık oldukça yaşlı olması, gerekse de devleti var eden dinamiklerin eski kuvvetlerine sahip bulunmaması sebebi ile bunda başarılı olamamış ve bir süre sonra da hayatını kaybetmiştir. Selçukluların düşüşleri de tıpkı yükselişleri gibi şaşırtıcı düzeyde hızlı olmuş, yarım asır gibi bir sürede Orta Doğu'nun büyük bir kısmına hâkim hale gelen bu Türk hanedanı, ondan daha kısa bir sürede hayatîyetini yitirip tarihin derinliklerindeki istirahat makamına çekilmiştir.

Kolaylıkla görülebileceği üzere, Selçukluların hem yükseliş hem de düşüşleri çok açık bir şekilde birbirlerini andıran bir ivmeye sahiptir. Her iki tarihsel durumun da ortak temellere ve hatta daha ileri giderek ifade edecek olursak, aynı nedene istinat ettiği görülmektedir. Sözü edilen bu neden, İbn Haldûn'un asabiye nazariyesinden hareketle denilebilir ki, Selçukluların temsil ettiği toplumsal yapının konargöçer (bedevi) nitelikli dinamiği ve bu dinamiğin ürettiği asabiyedir. İslam dinini kabul ettikten sonra siyasi bir güce dönüşüp tarih sahnesine çıktıkları dönemde, tıpkı kendileri gibi konargöçer olan ve doğudan İslam dünyasına doğru yoğun bir göç hareketinin özneleri durumunda bulunan Türkmen kitleleri ile müşterek bir sosyal zemine sahip olan Selçuklular, bu sosyal zeminden türeyen Türkmen asabiyesini arkalarına alıp hızlı bir yükseliş trendi yakalamışlardı. Erken dönemlerinde nüfus

9 Sultan Sencer döneminde Selçuklu-Oğuz ilişkileri ile alakalı olarak bkz. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2003, s. 243 vd.; Ersan, Alican, *age.*, s. 103-105.

olarak çok da büyük bir kitleden teşekkül etmedikleri bilinen Selçuklular sözü edilen asabiye temelinde sosyal ve askerî açıdan kalabalıklaşmış, dönemin Abbâsî Halifesi Kâim Biemrillâh ile Sultan Tuğrul Bey arasındaki mektuplaşmaların içeriğinden de takip edilebildiği gibi Türkmen göçlerini sağlıklı bir biçimde organize ederek bir yandan onların sayısal varlığından istifade ederken diğer yandan da onları da içerisine alan muazzam bir devlet inşa etmişlerdi.¹⁰ Öte yandan Sultan Sencer dönemindeki düşüşlerine ise aynı başarının yeniden gösterilememiş olmasının damga vurduğu söylenebilir. Kuruluş ve yükseliş dönemlerindeki göç dalgalarını kendilerini tahkim eden bir güç kaynağı haline getirebilen Selçuklular, 12. Yüzyıldaki göç dalgalarını aynı şekilde karşılama başarısını gösterememiş ve sonuçta kontrol edemedikleri bir fırtınaya dönüşen göç dalgalarının altında kalmışlardır.

Kısa bir çerçevesini çizmeye çalıştığımız Selçukluların yükseliş ve düşüş deneyimleri, açık olarak görüldüğü gibi aynı nedenden beslenen süreçlerle ilişkilidir. Peki bunun nedeni nedir? Selçuklular, siyasi hayatlarının ilk dönemlerinde hem de hiç zorlanmadan elde ettikleri başarıyı daha sonra neden bir kez daha tekrar edememiş, meseleye dair kuvvetli bir deneyimin sahibi olmalarına rağmen neden çözümlüp dağılmışlardır? Bu önemli soruların cevabı, Selçuklu toplumsallığının geçirdiği dönüşümde saklıdır ve İbn Haldûn'un asabiye nazariyesi üzerinden kurulacak bir analiz hattının kullanımı ile elde edilecek değerlendirme ile cevaplandırılabilir.

Sonuç Yerine: Selçuklu Deneyiminin Sosyopolitik Dinamikleri

Selçuklular, tarih sahnesine çıktıkları dönemde hem konargöçer Türkmen asabiyesinin hem de söz konusu asabiyenin çevresinde öbeklendiği meşru bir hanedanın temsilcisiydiler.¹¹ Bu bakımdan kendilerine liderlik etmekte oldukları Türkmen toplulukları ile ortak bir kadere, hedefe ve birlikte inşa edecekleri bir gelecek fikrine dayanıyorlardı. Özellikle 1040'tan önceki tarihsel deneyimleri bu ortaklık dolayımında şekillenmişti. Yoğun Türkmen göçleri otomatik olarak mensup oldukları asabiye tahkim ediyor, sürdürdükleri “yurt arayışı” gayretinde ortaklaştıkları yeni Türkmen kitleleri ile sayı ve kuvvet olarak artarak

10 Selçuklular döneminde Türkmen göçleri ve bu göçlerin Orta Doğu coğrafyasındaki etkileri ile ilgili olarak bkz. Turan, *age.*, s. 116-119; Mehmet Altay Köymen, “Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 1, 1986, s. 21-35; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 43 vd.

11 Büyük Selçuklu Devleti'nin oluşum sürecinde iktidarın geçirdiği evrime dair bir değerlendirme için bkz. Ergin Ayan, “Büyük Selçuklu Devleti'nin Temelleri Atılırken Siyasi Meşruiyet Süreci”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3/5, Haziran 2012, s. 17-37.

gittikçe güçleniyorlardı. Selçuklular ile Türkmenlerin geçmişleri de geleceklere de ortak ve bu da temsilcisi oldukları Türkmen asabiyesini güçlendiriyordu. Selçuklu yükselişinin anahtarını tam da burada aramak gerekir. Selçuklular, İbn Haldûn'ca söyleyecek olursak, temsil etmekte oldukları bu “bedevi” (konargöçer) asabiyyeyi arkalarına alarak hızlı bir ivme yakalamış ve kısa süre içerisinde de İslam dünyasının “hadarî” (belli açılardan tekâmülünü tamamlamış ve siyaseten tabir yerinde ise uyuşmuş) yapısına galebe çalarak Müslümanların lideri haline geldiler. Bir yandan Filistin ve Doğu Akdeniz'e, diğer yandan da Anadolu'nun batı uçlarına kadar uzanan fetih ve yayılma faaliyetinin temel dinamiği burada yatmaktadır.

Öte yandan, yine İbn Haldûn'un nazariyesi bağlamında ifade edilecek olursa, Selçuklu yükselişinin dayandığı bu temeller, aynı zamanda onların zaman içinde hadarîleşme, yerleşik bir yaşam ve siyaset formunu benimseyerek geleneksel merkezîyetçi bir devlet olma, doğal olarak da kökünde sahip oldukları Türkmen asabiyesinden uzaklaşarak yeni bir asabiyyenin temsilcisi haline gelme sürecini de işletiyordu. Nitekim Büyük Selçuklu Devleti'nin tekâmül etme sürecine paralel olarak özellikle bürokraside Türkmen unsurların yerini İranî unsurların alması ve Selçuklu hükümdarlarının elbette kendilerini kontrol altında tutabilmek için tebaaları içerisindeki Türkmenlere dönük yerleşik hayatı teşvik eden sosyal politikalara yönelmesi ve bunun Türkmenler arasında meydana getirdiği, giderek görünür hale de gelen hoşnutsuzluk, Selçuklu idaresi ile Türkmenler arasındaki asabî savrulmanın (kopuşun) da göstergesiydi.¹² Devletin kuruluş sürecinde hükümdara sadakatle bağlılıkları ile öne çıkan Türkmenler, zaman içerisinde hanedan mücadelelerinde de kendini gösteren “gelenekselci-konargöçer” ve “yeni-merkezîyetçi-yerleşik” iktidar formları arasındaki mücadelede başat bir rol üstleniyorlardı.¹³ Hanedan üyeleri tarafından hükümdarlara karşı tertip edilen isyanların fikri olarak bu gerilime dayanması ve Türkmenlerin de genellikle isyancıların safında olması bu duruma delalet eder.

Meseleye bu açıdan temas edildiğinde, denilebilir ki, Selçukluların giderek ve elbette doğal olarak merkezîyetçi bir siyaset anlayışının temsilcisi haline gelmeleri, başlangıçta sahip oldukları asabiyyenin de dönüşmesine neden olmuş, devlet kurumlarının tekâmülüne paralel bir biçimde ilerleyen yerleşikleşme (hadarîleşme) hali onları farklı bir asabiyyenin öznelere haline getirmişti. Geline

12 Türkmen unsurların devlet içerisindeki konumlarının dönüşümü ile ilgili olarak bkz. Osman Özgüdenli, “Selçuklu Çağında Kırsal Hayat: Göçebeler ve Köylüler”, *Millî Mecma*, 3, Mayıs-Haziran 2018, s. 27.

13 İsyancılar ve Türkmenlerin bu isyanlarda oynadığı rolle ilgili olarak bkz. Turan, *age.*, s. 136.

bu nokta, Selçukluların düşüşünü anlamlandırma noktasında bize en güçlü temeli sağlamaktadır. Kuruluş döneminde aynı sosyal temele, birlikte teşkil ettikleri Türkmen asabiyesine mensup olan Selçuklular, bu mensubiyetin getirdiği iktidar ve yönlendirme gücü ile Türkmenleri domine etmelerine rağmen, düşüş dönemlerinde ise artık farklı bir asabiye (hadarî asabiye) mümessili olmaları dolayısıyla bunu başaramamışlardı. Bunun nedeni, hiç kuşku yok ki Selçukluların artık eskisinden farklı bir asabiye istinat etmeleri ve Türkmenler ile aynı sosyal zeminde yer almamalarıydı. Bu ise bir yandan Selçukluların başlangıçta sahibi oldukları dinamizmi yitirdikleri ve tıpkı kendilerini siyaseten saf dışı bıraktıkları hadarî devlet ve toplumlar gibi “yozlaşma” haline düştükleri, diğer yandan ise Türkmen unsurlar üzerinde eski “manevi” otoritelerine sahip olmadıkları anlamına geliyordu. Dolayısıyla, anlaşılır bir biçimde Türkmenlerin göç dalgaları altında kaldılar.

Konargöçer Türkmen asabiyesinin rüzgarını arkasına alan Selçukluların yükselişi, aynı asabiye karşısına geçmeleri ile sona erdi ve tarihteki yerlerini yeni gelen enerjik unsurlara bıraktılar.

Kaynaklar

- Ahmed, Zaid, “Müslüman Tarih Felsefesi,” çev. Kâzım Uzun, *Tarih Okulu Dergisi*, XIII, Sonbahar-Kış 2012, s. 181-193.
- Ayan, Ergin, “Büyük Selçuklu Devleti’nin Temelleri Atılırken Siyasi Meşruiyet Süreci,” *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3/5, Haziran 2012, s. 17-37.
- Bergen, Lütfi, “Coğrafya, İbn Haldûn ve Türklerin Yerleşme Düzeni,” *Millî Mecmua*, 3, Mayıs-Haziran 2018, s. 41-52.
- Çetin, Altan, *Haldunnâme, İbn Haldûn’un İzinde Metodoloji ve Tarihi Yeniden Düşünmek*, Lotus Yayınları, Ankara 2012.
- Çiftçi, Ali, Yılmaz Nihat, “İbn Haldûn’un Siyaset Teorisi ve Siyasal Sistem Sınıflandırması,” *Turkish Studies*, 8/7, Yaz 2013, s. 83-93.
- Ersan, Mehmet ve Alican, Mustafa, *Selçuklular Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.
- Hassan, Ümit, *İbn Haldûn’un Metodu ve Siyaset Teorisi*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1998.
- İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, çev. Zakir Kadirî Ugan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1968.
- Kayapınar, Akif, “İbn Haldûn’un Asabiyet Kavramı: Siyaset Teorisinde Yeni Bir Açılım,” *İslam Araştırmaları Dergisi*, 15, 2006, s. 83-114.
- Köymen, Mehmet Altay, “Selçuklular ve Anadolu’nun Türkleşmesi Meselesi,” *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 1, 1986, s. 21-35.
- Kur’an-ı Kerim, Âl-i İmrân Sûresi, 140. Âyet.
- Özgüdenli, Osman, “Selçuklu Çağında Kırsal Hayat: Göçebeler ve Köylüler,” *Millî Mecmua*, 3, Mayıs-Haziran 2018, s. 25-30.
- Sevim, Ali, *Anadolu’nun Fethi, Selçuklular Dönemi*, TTK Yayınları, Ankara 2014.
- Sıddıki, Mazharuddin, *Kur’ân’da Tarih Kavramı*, çev. Süleyman Kalkan, Pınar Yayınları, İstanbul 1990.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2003.

